

Jázon fakockáinak volt a ládikája, de ez a doboz most dobként szolgált. A döngő zajt pedig a négy patája okozta. Aizonónban csak lassacskán vált tudatossá, hogy ez a kentaur nem hasonlít a klasszikusok ismert képeire, mert kisebb és furcsább arányú lény azoknál. És foltos volt, tarkán feketés a gyapja, ami teljesen benőtte a testét és a loncsos lába szárát. Csak a bal hátsó lábán virított valami fehér gyolcs – a pólya! És nem volt nehéz észrevenni azt sem, hogy piros folt díszlik a kötésen. A mérges nyíl ütötte seb, úgy látszik, átvértzett tánc közben.

Kironotopulus másnap hazautazott, mert megérkezett szabadságáról a gyereklány. A háziak nem tettek megjegyzést az öregúr előtt az esetről, de még egymásnak sem merték szóba hozni, hogy mit is láttak. Csak napok múlva, amikor Poliméla kitakarította a nappalit, és a szőnyegen rátalált egy kövér vérfoltra, kérdezte meg a férjét, hogy mihez tartsa magát. Félt ugyanis hozzányúlni a folthoz, és egyszerűen nem tudta, hogy mihez kezdjen vele, ha takarítani akar.

Aizonón elmesélte az asszonynak, amit Héraklész nyiláról tudott, és azt is, hogy a gyógyíthatatlan seb miatt már régóta Prométheuszra vár, hogy átvegye az örök élet terheit. Am, ahogy azt az öregúr is megemlítette, egyelőre nem jelentkezik a szabadító barát. – De hiszen Prométheusz csak egy monda volt – válaszolta Poliméla kétségbeesve. Aizonón elgondolkodott ezen: – Valami hiba van a mitológiában – hagyta helyben. – Prométheusz a tüzet hozta el az embereknek, de lehet, hogy valami másra lett volna szükségünk. Vagyis lehet, hogy hibás lépés volt az emberré válás. Az állatból rögtön istenné kellett volna válnunk, vagy legalábbis félistenné, megtartva a kezdetek tisztaságát, és nem belekontárkodva a köztes tartományok bonyolult és titokzatos munkájába.

– Gondolod, hogy doktor Kironotopulus egy ilyen tiszta állat? – kérdezte most az asszony. A férje, napok óta először, végre elnevette magát. Aztán a fejét rázta: – Talán egy tiszta doktor. – De persze ez sem stimmelt egészen. Mindenesetre a vérfolt ott maradt a szobában. Poliméla tudta, hogy nem kell hozzá sok idő, s az emberek úgyszólván szét-hordják majd a lábukkal, eltakarítják, és csakhamar tiszta lesz a szőnyeg.

AHOL A MAXIMUM VOLT A MINIMUM

Domokos Mátyással beszélget Kelevéz Ágnes az Eötvös Collegiumról

Épp egy éve annak, hogy december elején Domokos Mátyást felhívtam telefonon. Arra kértem, hogy egy videós interjúorozat alkalmából emlékezzen a régi, a híres, a legendás Eötvös Collegiumra, melynek ő is diákja volt. Beszámoltam neki tervünkről, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum, a mai Eötvös József Kollégiummal együttműködve, felkeresi a hajdani kollé-

gistákat, hogy emlékezzenek az 1950-ben megszüntetett intézményre. Nemcsak az érdekelt minket, hogyan számolták fel a kollégiumot, hogyan verték szét kívülről és belülről egy-két év alatt, hanem az is, hogyan működött előtte évtizedeken át maradandó szellemi értéket hozva létre. Hozzátettem azt is, hogy az elkészült interjúk szövegéből egy kötetet is szeret-

nénk megjelentetni. Az elmúlt húsz évben, mióta ismertem, ha valamit kérdeztem vagy kértem tőle, mindig készséges és kedves volt, de most az átlagosnál is jobban szívügyének tekintette a témát: „Ha valamiről, erről igazán szívesen beszélek. Van mondanivalóm róla. Mikor tudnak jönni?” Már egy hét múlva, december 15-én elmehettünk hozzá, és kamerával, mikrofonnal felszerelve megkezdtük az interjút. Szinte kérdést sem kellett feltenni, ömlött belőle a szó. Nemcsak az emlékek gazdagsága miatt, hanem azért is, mert kényszerítően fontosnak érezte megfogalmazni a kollégiumi időszak életre szóló emberi és szakmai tanulságait. A rögzített

beszélgetés majdnem nyomdakész szöveg lett, nem sokat kellett volna közösen dolgoznunk rajta, hogy a szerkesztés alatt álló kötet részeként publikálhassuk. Amikor ezen a nyáron teljesen váratlanul magamra hagyott a filmszalagra vett beszélgetésünkkel, a megszokott gesztusokat megnézve, a jól ismert hangot újrhallgatva, a legépelte szöveget elolvasva, úgy éreztem, nemcsak az a feladatom, hogy immár nélküle végleges formába öntsem az elmondottakat, hanem azzal is tartozom neki és az általa oly értékesnek tartott kollégiumi közösségnek, hogy gondolatai önállóan is megjelenjenek.

Kelevéz Ágnes

K. Á. Első kérdésem a kollégiumhoz vezető útra vonatkozik. Hogyan szerzett tudomást az Eötvös Collegiumról, mikor lett kollégista?

D. M. Szinte véletlenszerűen. Én ugyanis 1946-ban érettségiztem a makói Csanád Vezér Gimnáziumban, amelyet most József Attila Gimnáziumnak neveznek. Bár ott két volt Eötvös-kollégista tanárom is tanított, mégsem rajtuk keresztül kerültem a kollégiumba. Az egyikük magyar–francia szakos volt, akinek a nevével egyébként később, amikor már a kollégiumba kerültem, egy régi kabaréplakáton is találkoztam, mely így szólt: Hetvényi Lajos, a dekadens bika. A másikuk pedig matematikatanár volt, Kási Jenő, mérges kis öregúr, aki nem vetette meg az alkoholt sem, rabiátus konfliktuskereső és konfliktustámasztó ember, de rendkívül felvilágosult személyiség, aki olykor kissé ittasan jött be órára, imbolygott a katedrán. Amikor észrevette, hogy kuncogunk, közénk vágta a krétát, ilyen szavak kíséretében, marhák, azt hiszitek, olyan könnyű részen tanítani? Tersánszky Józsi Jenő-regényekbe illő kalandjai voltak. De ez a két személy, illetve kapcsolat nem fordított a kollégium felé, nem is gondolhattam rá, hogy jelentkezem az Eötvös Collegiumba, mert ide nem tartozó okokból én érettségi után el akartam menni Magyarországról, magyarán disszidálni akartam. Ezt a törekvésemet az is igazolhatja, hogy több ezer adópengőért megcsináltattam az érettségi bizonyítványomat latinul, hogyha sikerül átszöknöm a határon, akkor majd Párizsban be tudjak iratkozni az egyetemre, tudjam igazolni, hogy elvégeztem középiskolai tanulmányaimat. Ez naiv elképzelés volt, természetesen aztán nem is került sor rá, de hát az én magatartásom sem volt valami fényes, úgyhogy az érettségi bizonyítványomban jellemző módon éppen magatartásból van kettesem. Jó, legyünk őszinték, még egy tárgyból, de erre már nem emlékszem pontosan, a többi jeles volt. Volt egy kikötés ugyanis, hogy az Eötvös Collegiumba csak kitűnőek jelentkezhetnek. De nem is hallottuk a hírét, valamint 1946-ban még nem ért el az iskolába a kollégium évente megismétlődő felhívása, hogy a jeles vagy kiváló tanulók jelentkezhetnek a kollégiumba, hogy a tagságot elnyerjék.

Én kisdíák koromban már Adyn keresztül az irodalomnak elkötelezett rajongója lettem, tehát nekem ez volt a világ legfontosabb dolga, és ez is maradt. Mind a mai napig. Iskolatársam volt, és kezdettől fogva jó barátom Lator László, aki tőlem idősebb volt, viszont háborús kalandjai következtében különböző hadseregek hadifogságát megjárva került el végül is Kárpátaljáról Makóra, úgy, hogy egy esztendővel alattam járt és érettségizett. Ő már jobban tudott a kollégium létezéséről, talán valamelyik tanár, éppen Hetvényi ajánlotta is neki, hogy jelentkezzen a kollégiumba, felvették, és beke-rült. Én 1946 őszén a szegedi egyetem bölcsészkarára iratkoztam be. A viszonyokra jellemző, hogy akkor a szegedi egyetemnek, mely korábban Horthy Miklós nevét viselte, még korábban Ferencz Józsefét, de azt még Kolozsváron, mert onnan települt át a bölcsészkar, még neve sem volt. Egyszerűen az indexben áthúzták ceruzával azt, hogy Horthy Miklós, és kész. Tehát én oda iratkoztam be, és 1948 tavaszán, ha jól emlékszem, Pesten járván megkerestem a kollégiumban Lator Laci barátomat. Egy délután mentem be, a magyar könyvtárban ült, és olvasott. Elmondta, hogyan él ott, és akkor azt mondta nekem, hogy próbáld meg te is, itt lehet tanulni, és adnak enni. Lényeges dolog volt a kollégium materiális alapja, mint később magam is tapasztaltam, hiszen ott konyha volt, ahol főztek, mosoda volt, ahol mostak is ránk. Szóval teljes ellátást kapott az ember, mint egy panzióban, mert ez tette lehetővé, hogy gond nélkül, sanyarú koszton ugyan, mert abban az időben nem volt valami fényes étlap, teljesen annak szentelje az ember magát, amivel foglalkozni akar. A kollégium furcsa szabadságában, ami nagyon szigorú kondíciókkal, inkább azt mondanám, hogy nem rendtartásbeli, hanem szellemi és erkölcsi kondíciókkal, feltételekkel volt körülhatárolva, mindenki azt csinálta, amit akart. Egyetlen megkötés volt, az egyetemen minden vizsgát kitűnő-re, illetve jelesre teljesíteni, mert aki ezt nem tudja, az elveszíti a kollégiumi tagságát. Tehát Lator Laci ajánlotta, hogy jelentkezsem én is, mert vesznek fel időnként olyanokat is, akik nem a kollégiumban kezdik az egyetemi tanulmányaikat, hanem valahova már jártak előtte. Beadtam én is a kérelmemet. A szegedi egyetemen egyébként jó tanáraink is voltak. Filozófiát Halasy-Nagy József tanított. Magyar irodalmat Koltay-Kastner Jenő, némettanárom, akihez a legközelebb kerültem, Halász Előd volt. Ott volt vendégtanár Lutter Tibor, aki később, éppen amikor én bekerültem a kollégiumba, igazgatója lett az Eötvös Collegiumnak, egyébként korábban ő is Eötvös-kollégista volt. Beadtam a jelentkezésemet, és akkor egyhetes bentlakásos fejkopogtatásra került sor. Ez azt jelentette, hogy egy sereg tanárt végig kellett látogatni, aki kettesben elbeszélgetett a jelentkezőkkel, és aztán az ő véleményük döntötte el, hogy valakit felvesznek-e vagy sem.

K. Á. *Hogyan is zajlott le ez a híres, más felvételikhez nem hasonlítható fejkopogtatás? Kik és hogyan kopogtattak?*

D. M. A következőképpen: először is kopogtatott Fülep Lajos, akit Keresztury Dezső, az előző igazgató, aki akkor már sem miniszter, sem igazgató nem volt, hozott fel az Eötvös Collegiumba Zengővárkonyból. Filozófia, művészet, ezekkel a témákkal foglalkozott, és elkezdett velem arról beszélni, hogy mit ismerek én a filozófiából, kiket olvastam filozófusokat. Vidéken, Magyarországon nem lehet azt mondani, hogy valami túltengő filozófiai kultúra lett volna. Nekem szerencsém volt, Makón volt a megyeházának ún. megyei könyvtára, amit senki nem látogatott, és senki nem olvasott. Jó nagy könyvtár volt, és még könyvritkaságok is előfordultak benne. Például Marx Tóké-jének az első kiadása, hogy miként került oda, külön regény lehetne. Én ott néhány filozófusnak a munkáját kutya rossz magyar fordításban egyébként megtaláltam, és ez en-

gem kezdettől fogva izgatott az irodalommal együtt, és elkezdtem olvasni. Emlékszem, amikor először Leibnizet, valamint Kantot, Schopenhauert, Bergsont, amit ott meg lehetett találni, olvastam, aztán Nietzschének A TRAGÉDIA SZÜLETÉSÉ-t, amit éppen Fülep Lajos fordított magyarra. Fülep ezen meglepődött, erről el is beszélgettünk, és olyasmit mondott, hogy itt-ott most már igazítani kellene a régi fordításán. Ez is furcsa és jellemző, muszáj ilyen kitérőket is tenni, ha már eszembe jut, hogy aztán évtizedekkel később, a nyolcvanas években Kertész Imre fordította újra magyarra A TRAGÉDIA SZÜLETÉSÉ-t. Aztán kérdezte tőlem, hogy mit tudok a veritas duplexről, a kettős igazságról, ami a középkori filozófiát jellemzi, hogy más a filozófia és más a teológia igazsága. S ahogyan ezt latinul mondják: ecclesia procedit, vagyis a filozófia csak szolgálólánya lehet a teológiának, nem kérdőjelezheti meg a teológia tanításait stb. stb. Nagyon kellemes beszélgetés volt. Fülepről akkor én még nem sokat tudtam. A kollégiumban olvastam el a MAGYAR MŰVÉSZET című könyvét is. Ha ismertem volna közelebbről, jobban zavarba jöttem volna. Később megismertem a furcsa természetét is, hiszen tanítványa lettem, és kapcsolatot tartottam vele szinte haláláig. Aztán jártam Gyergyai bácsinál, aki kedves, nyájas tanár volt. Vele általában az irodalomról, világirodalomról, magyar irodalomról beszélgettünk. Aztán Pais professzor úrnál is jártam, aki megkérdezte, hogy kiknél hallgattam Szegeden nyelvészetet, illetve ő tudta. Két nyelvészeti tanszék volt Szegeden. Az egyiket Klemm Antal, egy pálos rendi szerzetes töltötte be. A másikat pedig Mészöly Gedeon, Mészöly Dezső édesapja. Mészöly Gedeon nagy termetű, protestáns prédikátor hangú professzor volt, aki állandóan név nélkül, de félreérthetetlenül kirohant a Klemm-tanszék tanításai ellen. Klemm professzor ezt nem viszonozta, angyalian szelíd, kedves ember volt, lesütött szemmel maga elé motyogva mondott el olyan szövegeket, amelyeket senki nem értett. Az első óráján, amit Szegeden meghallgattam, bementem a tanterembe, majd bejött a kis termetű Klemm Antal reverendában, fel sem nézett, felment a katedrára, és elkezdte mondani az etimológiát. Erről beszélgettünk el Paissal, többre nem volt kíváncsi.

Amit a végére hagyok, mert ez volt nekem a legfontosabb, és bizonyos értelemben meghatározta a szónak nem a legjobb értelmében a sorsomat is, hogy magyar irodalomból Király Istvánhoz kellett mennem. Ő akkor került frissen a kollégiumba, és a következő kérdéssel kezdte: irodalmárnak tekintem-e magam. Megjelent a közelmúltban négy magyar regény: ISZONY, HUNOK PÁRISBAN, A BEFEJEZETLEN MONDAT és Márainak a JELVÉNY ÉS JELENTÉS-e. Rangsoroljam, hogy melyiket tartom a legjelentősebbnek. Én habozás nélkül azt válaszoltam, hogy az ISZONY-t. Holott akkor már tudtam, hogy A BEFEJEZETLEN MONDAT-ot kellett volna mondanom, mert volt egy időszak, egészen Révai kritikájáig, amíg a párt, Lukács György elsősorban, de Németh Andor is, arról beszélt szóban és írásban, hogy ez a nagy, új, magyar társadalmi regény, amely szocialista szemüvegen keresztül ábrázolja a burzsoázia világát. Láttam Király arcán is, hogy nem ezt a választ várta. És akkor mi a második? A HUNOK PÁRISBAN, csak azért is. Így fejeződött be.

Még azt kell elmondanom, hogy a kollégiumban akkor éppen német szakos tanár nem működött. Arról volt szó, hogy Lutter Tibor felhívja Halász Elődöt tanítani, de ez valami okból meghiúsult. Csak később jött a kollégiumba Mollay Károly, aki szintén nyelvész volt, és valahonnan Oroszországból, hadifogságból keveredett haza, szóval az első év végéig majdnem hogy nem is volt némettanárunk. Tehát megtörténtek a beszélgetések, és a hét végén felolvasták azoknak a névsorát, akiket felvettek a kollégiumba, akkor haza lehetett menni, és azt hiszem, augusztus elejére vissza kellett jönni. Ez már az új idők szellemében összekovácsolódási céllal, úgymond népnevelő

szándékkal rendezett együttlét volt, az újonnan felvetteknek részt kellett venniük néhány akkor politikai értelemben hangadó, idősebb kollégistával együtt, aztán szeptemberben kezdődött el tulajdonképpen a rendes kollégiumi élet.

K. Á. *Ezek szerint a felvételnél ekkor még nem a politika volt a meghatározó szempont. Mert bár Király Istvánnal kapcsolatban érezte a politikai ellenvélemény jelenlétét, de végül mégis a többi felvételizető szakmai szempontjai kerültek előtérbe.*

D. M. Erre azt mondhatom: egyszer egy földrajzkönyvben olvastam, hogy ahol az Amazonas folyó belefolyik az Atlanti-óceánba, ott körülbelül harminc kilométeren keresztül még megtartja az eredeti színét, és csak később keveredik el az óceán vizével, pontosan lehet látni azt a sávot, amelyik még az Amazonas. Itt is úgy volt, hogy a kettő keveredett olyanformán, hogy akik az új politikával nem értettek egyet, vagy színleg sem azonosultak vele, azok inkább hallgattak, szakmai kérdésekkel foglalkoztak, de voltak nem kevesen, nem is annyira a tanárok közül, akik viszont hangot adtak az új politikának: elsősorban Király István, aztán Szigeti József, aki akkor Lukács György tanársegédje volt, és filozófiai szemináriumot tartott a kollégiumban. Ami azt jelentette, hogy Lenin *EMPIRIOKRITICIZMUS* című könyvét fejezetről fejezetre, lépésről lépésre végiggyúrtuk, gyalultuk. Én ott kitűntem, mert ahhoz képest, hogy bölcsészhallgató voltam, és nem volt Magyarországon soha filozófiaoktatás, tájékozott voltam, úgyhogy ezt Szigeti valamiképpen elismerte. Az idősebb hallgatók között voltak olyanok, akik fennen lobogva, nem tudom, hogy színleg-e vagy meggyőződésből-e, képviselték az új idők új kívánalmait. Neveket is mondhatok, mert végeredményben ez nem titok. A kollégiumban lett barátom Fodor András, az ő naplójából kiolvasható: ilyen volt a kollégium akkori ifjúsági elnöke, Nagy András, aztán Frankl, később Falus Róbert klasszika-filológus, Csatári Dániel történész, és egy kis hezitálás után, aminek az okát nem tudtuk, Pándi, Kardos Pál. El kell mondanom, hogy én voltam az a kollégiumban, aki valószínűleg legkorábbi ismerte Kardos Palit, Potyit, így neveztük, mert az édesapjának a húga vagy nénye egy makói bankigazgató felesége volt, akik a szomszédunkban laktak, és a Kardos gyerekeket mindig elhozták nyáron Makóra, úgyhogy mi 1939-ben vagy 40-ben szinte még gyerekként összeharagtunk. Volt egy üres telek, azon futballoztunk meg gombfociztunk, ott ismertem meg. Aztán 1943-ban talán ezt a bankigazgatót elhelyezték Szegedre, s akkor többet nem jöttek a Kardos gyerekek. Potyival újra a kollégiumban találkoztam. Amikor véget ért ez a fejtágító cirkusz, agymosás vagy minek nevezzem, akkor ő is feltűnt, és ott újra megismertük egymást.

K. Á. *Hogyan zajlott ez a nyári tábor?*

D. M. Nem sok emlékem van erről. Vitákat tartottunk, előadásokat, hogy hogyan kell marxista módon értékelni, nézni a dolgokat. Én ezeket elfelejtettem, mert részt kellett ugyan venni, de én nem nagyon vitatkoztam, megvolt a magam meggyőződése. Ez nagyon szövevényes ügy egyébként, mert akik a kollégiumba jöttek, függetlenül attól, hogy politikailag hogyan gondolkodtak, azoknak a túlnyomó többsége, a kollégiumtól függetlenül, nyilván másmilyen Magyarországot szeretett volna látni, mint amilyen a két világháború közti Magyarország volt. Ezek értelmes emberek voltak, tudták, hogy tarthatatlan ez az úgynevezett feudális, félig gyarmati sorban lévő, álfüggetlen ország. Az ország el van vágva az európai fejlődéstől, és ennek a kialakult úri, magyar társadalomszerkezet, birtokviszonyok stb. a legnagyobb akadálya: itt változásnak kell jönnie. Aki irodalommal vagy történelemmel akart foglalkozni, de gondolom, a többi szakon is, azok beleütköztek abba, hogy ami izgatja őket, az egészen másmilyen életet vizionál, mint amiben élni kell. Azt elmondhatom magamról, hogy már Makón, az

utcán, a gyerekpajtásaim és játszótársaim között láttam, hogy ez egy rettenetes világ. Az apám ugyan Makón járásbíró volt, de – nem azt mondom, hogy demokratikus gondolkodású, ilyen fogalmakat nem használt – becsületes ember, becsületes jogász volt. Mászt ne mondjak, Erdei Ferenc egyik könyvét az apám írógépén írta le. Éreztük, éreztem, hogy meg kellene változtatni ezt a világot. Nagy szerepe volt ebben annak, hogy Ady-rajongó lettem, nekem Ady és Móríc Zsigmond regényei, a falukutató irodalom nyitotta ki az agyamat, miközben Thomas Mann és Mauriacot is olvastam, sőt ami magyarul megvolt Prousttól, azt is elolvastam, tehát nem vált ketté bennem a magyar és a világirodalom. Azt sem lehet mondani, hogy valamilyen irányzatossághoz tapadtam volna, nem – az irodalomhoz tapadtam oda. Ez nyilvánvaló volt. Ez volt a megtévesztő, és ezzel élt vissza ez a kor, főleg a fiatalokkal, akik tele vannak lelkesedéssel, idealizmussal, akik más szeretnének, akik hisznek abban, hogy meg lehet változtatni a világot. Azok nem hallgatták teljesen süket fülekkel a változást követelő szövegeket, hogy így mondjam, amelyek ott elhangzottak. Ami taszító volt már akkor is, az a szövegek és a valóság közötti differencia. Mondjuk az én számomra az, ahogy az irodalomról például Lukács György vélekedett, az már preparált volt, hogy úgy mondjam, mert finom akarok lenni. Ezért aztán az ember ellenállt, szerencsére vagy balszerencsére, nem tudom. Nem tudom, ki ment jobb sors elé, azok-e, akik elhitték, vagy akik úgy tettek, mintha elhitték volna különböző okok miatt, vagy azok, akik nem adták meg magukat, ahogy Babits írta: „*Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás. / Vigyázz, ne fújjon rajtad át a szél!*” Ez nálam ösztönös ellenállás volt, csak később lett tudatos. Ezért nem nagyon emlékszem, hogy pontosan mi is történt ezen a nyári fejtágítón. Vég nélküli, mesterségesen gerjesztett viták voltak, kinek-kinek a szakja szerint. Művek elemzése, hogy ki hogyan és mint látja a dolgokat.

K. Á. *Eztán kezdődött a gólyahét. Az viszont, gondolom, meghatározó élmény volt.*

D. M. Nem voltam gólya, mivel akkor már harmadévet kezdtem, úgyhogy ezekből a gólyaügyekből én kimaradtam, de sok mindent láttam. A lényeg az volt, hogy sokszor nagyon drasztikus eszközökkel le kell törni a gólyák indokolatlan és megalapozatlan öntudatát. Az ország minden tájáról jöttek a kitűnő tanulók, azt hitték, hogy mindent tudnak. Be kellett nekik bizonyítani, hogy semmit sem tudnak. Ez a hét, sokszor torz formák között, ezt a fontos célt szolgálta. A gólyanyúzásra példákat is mondhatok: megkérdezték valakitől, na, gólya, maga milyen szakra is jelentkezett? Magyar szakra. Na jó. Olvasta a ZORD MÓ-t? Olvastam. Mondja meg, hogy hol hangzik el először a regényben a regénynek a címe. Vagy: január 14-én melyik szereplőnek van a névnapja. Tehát tönkrezúzták az önérzetét. Francia szakos. Akkor felütötték a Sóvágót, a Sauvageaut-szótárt, és elkezdtek kérdezni. Madrépore, vagyis zátonyépítő korall, ami ráadásul a franciában is jövevényeszó. Tönkrezúzták. Nem tudsz semmit. Nem tudsz semmit. Itt mindent megtanulhatsz viszont. Ez a kötelességed. Viszont semmit ne fogadj el kritika nélkül. Kétkeljed mindenben, győződj meg te magad arról, hogy egy-egy kérdésben tényekig menően mi az igazság, de ehhez mindent tudnod kell. Ezt ma már, érettebb fejjel, úgy fogalmazom, hogy az Eötvös Collegiumban az elérhető tudás maximuma volt a minimum, hogy mindent tudni kell, és utána jöhetsz te, ha van még gondolatod, ha látsz még valamit, de előbb tudjál mindent. A megalapozatlan fellegjáró szövegeket, a különböző elméleteket el kell felejteni, ki kell irtani az agyból, mert az európai szintű tudományos kutatómunka alapja az, hogy kétkeljed mindenben, és ez a kétkedés fog elvezetni valamilyen felismeréshez vagy igazsághoz. Itt jut eszembe, ott persze nem esett szó róla, Karl Popper falszifikációs elmélete, hogy ami nem cáfol

hátó, az nem tudományos tény. Sajnos vagy hála istennek, például a magyar irodalom alig létező történetében rengeteg homály, pontatlanság, átörökölt tévképzet és nézet van, ahol kiváltképpen fontos, hogy az ember mindenben kételkedjen, de tudja, hogy mi az pontosan, amiben kételkedik, vagyis nem lehet előítéletekkel működni. A történelem egyébként maga is olyan, hogy folyton változó nézőpontok alapján értékeli a múltat, amennyire egyáltalán feltárható, és ez minden területre érvényes. Így lehet megszerezni azt a biztos tudást, ami az enyém. Francis Baconnak van egy megállapítása, hogy az ember annyit ér, amennyit tud, amennyi a fejében van. A mi korunk nem olvassa Bacont. Sajnos én azt tapasztalom azóta, és ezt el kell mondani az Eötvös Collegiummal kapcsolatban, hogy az egyetemen és mindenütt, ahol csak megfordulok: a minimum lett a maximum. Az a minimum, amellyel még meg lehet szerezni a diplomát. Az Eötvös Collegium ennek az ellenkezőjére nevelt mindenkit. Ráadásul mindenki volt büszkeség és a büszkeséggel párosuló szégyenérzet, hogy nem fogok lemaradni, én is tudni akarok.

Nagy viták folytak, amit segített kollégiumi elhelyezésünk is. Két egymásba nyíló szobában, lakosztálynak nem nevezném, lakott négy kollégista, méghozzá egy első-, egy második-, egy harmad- és egy negyedéves, lehetőség szerint egy szakból, akik aztán éjjel-nappal vitakoztak. A kollégium mindent megadott ahhoz, hogy a mindentudás ígézetében élő ifjakat szellemileg is kielégítse. Ott volt a nagy, több száz kötetes könyvtár. Könyvtáros nem volt. Megkötés csak annyi volt, hogy nem szabad a könyvet kivinni a könyvtárból, de ott a könyvtárban lehetett olvasni éjjel-nappal. Az is nagyon fontos tényező volt, hogy nem kellett bejárni az egyetemre, csak a kollégiumi szemináriumokon kellett részt venni, ezért aztán az ember a nap huszonnégy óráját a könyvtárban tölthette. Volt, aki be is golyózott emiatt, hogy ébresztőórával a zsebében ült a könyvtárban, és amikor elbóbiskolt, az óra felébresztette. Olvashatott, tanulhatott, cédulázhatott. Emlékszem arra, hogy bejárt a kollégiumba Waldapfel József, hála istennek én nem kerültem hozzá, aki a mikrofilológia megszállottja volt, s az első szemináriumot azzal kezdte, ez ma hihetetlen anekdotának tűnik, hogy mindenki szerezzen be egy lavórt, töltsen meg hideg vízzel, és tegye bele a meztelen lábát, mert akkor később fog elbóbiskolni. Nyugodtan tud cédulázni, mert a hideg víz ébren tartja. A kollégiumban nagyon sok furcsaság és torzulás is kialakult.

A kollégiumi gólyavizsgák része volt az ugratás, amelyről a naiv gólyák nem is tudhatták, hogy micsoda. A felvételik után, amikor megkezdődött az évad, például kihirdették, hogy elkezdődik a Janicsek-szavalóverseny. Janicsek a kollégium egyik legendája volt. Állítólag a fejébe vette valamikor húsz-harminc évvel korábban, hogy kiolvassa a kollégium könyvtárát, méghozzá betűrendben. Az A betűnél kezdte, és a G vagy H betűig jutott, azután begolyózott, kiszállt a kollégiumból, állítólag az idegenlégióban fejezte be földi pályafutását. Voltak naiv gólyák, akik beugrottak a Janicsek-szavalóversenynek. Először úgy vizsgáztatták őket, hogy kérdezték, milyen verset akar mondani. Választott. Az nem jó! – mondták a felsőévesek. Adtak neki egy verset, rendszerint Tamkó Sirató Károlyt, betanultatták vele, meghallgatták többször. Utána odaállították a kollégium nagyobb közössége elé, ott is elszavaltatták. Utána beküldték az egyetemre, valamelyik volt Eötvös-kollégista professzorhoz, az is hallgassa meg. Ebbe a játékba mindenki be volt avatva, csak a gólya nem. Visszafojtott röhögéssel hallgatták. Ez elment egészen a minisztériumig, sőt amikor Keresztury volt a miniszter, szintén volt kollégista, a miniszter is fogadta, és az is meghallgatta a szavalatot. Azután adtak neki ott a minisztériumban egy lezárt borítékot, hogy menjen vissza Tomasz gaz-

dasági igazgatóhoz, Tomasz Jenő egyébként latinprofesszor volt. Visszament, átadta büszkén, jutalom reményében, a Janicsek-díj reményében a borítékot. Tomasz úr felbontotta, elolvasta, hátranyúlt, és átadott neki egy fügét, egy valódi fügét. Ez volt a Janicsek-díj.

Ez a felfokozott értelmiségi, intellektuális lét, megkorbácsolva azzal a határtalan ambícióval, ami a tudósjelölteket vezette, nagyon sok torzulást is kiváltott már ott a kollégiumban. Volt egy földim, a vásárhelyi Molnár László tanár úr, derék, naiv vidéki fiú. Fölhozta a biciklijét Vásárhelyről, de attól rettegett folyton, hogy ellopják. Ezért szétszerelte a biciklit, beágyazta, és a szétszerelt biciklin aludt. Ez a Molnár tanár úr eredetileg német–francia szakos volt, aztán egy alkalommal, akkor még kollégista voltam, véletlenül a villamoson együtt mentünk be a Múzeum körúton a bölcsészkarra, a dékáni hivatalba, és azzal a fölénnyel, ami persze álfölény volt, amivel a vidékiséget kompenzálta, azt mondja: – Ide figyeljen, gólya – pedig nem is voltam gólya –, milyen szakos is maga? – Mondom: – Német–magyar. – Ide figyeljen, gólya! Én német–francia szakon már diplomáztam, s most veszem át angol szakon a diplomát. Bebiztosítottam magam. Maga meg jobb, ha elmegy méhésznek ezzel a két szakkal. – Bemegyünk a dékáni hivatalba, ahol közlik Molnárral, hogy mind a három nyelvet eltörölték a középiskolai oktatásban. Szegény Molnár Battonyára ment el biológiát tanítani, óráról órára készült, aztán egyszer felment a padlásra, és felkötötte magát. Sok ilyen kikislott sors volt.

Még valamit muszáj elmondani a kollégiumról, ahogy beszélek, közben jutnak eszembe a fontos dolgok. Ötvenöt évig élt a kollégium, ahol minden évben nyolc-tíz filosz végzett, bár volt kollégiumbeli és életbeli lemorzsolódás is. Ennek ellenére, ha végignézi tudománytörténeti szemmel a magyar humánkultúrát, meg kell állapítani, hogy a kollégium hormonális szerepet játszott a magyar kultúra életében. Mindenütt voltak kollégisták, mindenütt voltak olyan emberek, szellemek, akik a minőségelvet képviselték és alkalmazták, azt, amit Németh László a minőség forradalmának nevezett. Ha a kollégiumot kivonnánk az 1895 és 1950 közötti évek Magyarországanak szellemi életéből, sokkal fakóbb és szegényebb volna. Ezt sajnos azóta sem lehetett visszaállítani, most talán vissza lehetne, de ennek nem csak anyagi okai vannak szerintem. Amellett, hogy szétverték a kollégium konyháját, fürdőjét meg a mosodáját, és sokba kerülne visszaállítani, sajnos még ma is megvan az idegenkedés a kollégium eszméjével szemben, aminek a hamis érve az, hogy nincs szükség elitizmusra. Miközben a kritizálók nem vetnek számat azzal az elemi ténnyel, hogy ilyen szempontból a világban nincs egyenlőség, kezdve azzal, hogy ki mennyit kap a génekben, észbeli képességekben, odáig, hogy az ilyenfajta egyenlőtlenségeket mindig csak lefelé lehet nivellálni, és hogyha ez egyszer elindult lefelé, újra felépíteni lehetetlen.

Nehogy elfelejtsem mondani: a kollégiumban a legteljesebb nyíltság természetes módon fonódott össze azzal, hogy sem származás, sem ízlés, sem világnézet alapján nem tettek különbséget egymás között a hallgatók. Miközben akár le is marházták egymást, nem létezett semmilyen gyűlölködés, sem antiszemitizmus, sem más előítélet. Nem találkoztam olyan kollégistával, aki ezt velem teljes egyetértésben el ne mondta volna. Ez magától értetődő volt. A szabadság e nélkül nem képzelhető el. Annak elfogadása ugyanis nem jelentett kompromisszumot, megalkuvást, hogy valaki másképpen gondolkodott. Különböző pártok voltak a kollégiumban, voltak, akik Adyra esküdtek, voltak, akik Babitsra; véres viták zajlottak. Korábban valaki kitalálta, hogy az inget a gatyába begyűrve kell hordani, s volt, aki kívül hordta. Azt hiszem, ezt a dögészek találták ki. A legkülönbözőbb idiotizmusok voltak, amit öniróniával vett minden-

ki tudomásul. De az, hogy valaki a származása miatt a másokra ferde szemmel nézzen, az ki volt zárva.

Visszatérve a tanulmányokhoz. Elengedhetetlenül fontos volt tanulni már csak azért is, mert a kollégiumi tagság függött az eredménytől. Ráadásul a kollégistákat az egyetemi tanszékeken utálták azért, mert arisztokrata privilégiumokkal rendelkeztek, ezt egyébként még a fordulat évében sem törölték el. Ha be volt ütve az indexbe a különböző felvett tárgyak között az, hogy valaki az Eötvös Collegium hallgatója, akkor vizsgáztatás közben direkt vadásztak ránk, hogy hibázzunk, majd ők megmutatják. Nagyon kellett igyekezni. Másrészt nem volt kötelező semmi. Kereszturytól eredt a mondas, ami jelmondata lett a kollégiumnak: *szabadon szolgál a szellem*. Tehát ezt a kettőt, a szabadságot, mint egy korlátolt szabadságot, aminek a korlátaim én teremtem meg, ami rám van bízva, amely ugyanakkor az én szellemi felelősségem, tökéletesen megvalósította a kollégium. Ennek alapja volt az, hogy mint egy panzióban, úgy éltünk. Ezt a természetes, testvéries, demokratikus együttélést mérgezte meg a politika, amikor behozták olyan hallgatókon keresztül, akik odaadták magukat neki.

K. Á. *Hogyan zajlott a még többé-kevésbé háborítatlan kollégiumi élet? Kik voltak a családtagjai?*

D. M. Az én családfőm Szabó János volt, azt hiszem, Palócföldről származott. Nagyon derék fiú volt, történetesen magyar–francia szakos. Német szakos én voltam, aztán Kanóc István, aki a BBC-hez került, aztán Bruckner János, Illés László, aki később a Petőfi Irodalmi Múzeumnak is volt igazgatója. Az én évfolyamomon harmadévesként magyar–német szakon rajtam kívül csak Németh G. Béla volt, Hankiss Elemér angol–francia szakos volt. Emlékszem egy csillagászra is, Izsák Imrére, akiről elneveztek a Hold túlsó felén egy krátert, hiszen dögészek is voltak a kollégiumban, akiket mélységesen lenéztünk. Volt mindig egy-két matematikus, fizikus, kémikus, biológus, például Farkas Gábor, akik aztán sokra vitték. Ozsváth István matematikus volt, Herczeg Tibor egy amerikai egyetem csillagászati professzora lett később. Ők voltak kisebbségben, végül is ez egy bölcsészintézmény volt.

K. Á. *A bölcsészek legalábbis úgy érezték, hogy bölcsészintézmény, bár a dögészek is magukénak érezték a kollégiumot.*

D. M. Az volt a szokás a kollégiumban, hogy ebédnél nyolcan ültünk egy hosszú asztalnál, két asztalfővel, nálam Fülep úr volt az egyik asztalfőn, a másikon, azt hiszem, Deme László, a nyelvész. A dögészek hátul ültek egy asztalnál, és rettenetes rigmusokat faragva időnként elkezdtek verni az asztalt, és hangosan ordították ezeket a rigmusokat. Különbösen is nagy divat volt a kollégiumban, hogy a kollégisták mindenre rigmusokkal válaszoljanak. Nem mindig szalonképes rigmusokkal. Utólag kezdem megérteni, hogy ebben a kamaszos szabadszájúságban tulajdonképpen egyfajta félszegség kompenzálása fejeződött ki. Mert miközben így beszéltek a filozofok, de a dögészek is, félszegen viselkedtek, nem mindenki, de a többség. Kiderült például ez abból az alkalmából, amikor meghívták szombat délután az állami védőnőképző intézet csinos növendékeit táncfélére a kollégiumba.

K. Á. *Hogyan kezdődött az első év?*

D. M. Haladjunk beljebb a történetben: felvettek, és szeptemberben elkezdődött a kollégium élete, de ezzel együtt egyre erőteljesebben kezdték érvényesíteni hatósági segédlettel és Lutter Tibor irányításával azt, hogy a kollégiumot át kell formálni, demokratikussá kell tenni. Korábban zajlott már a sajtóban egy vita az Eötvös Collegium szerepéről és a változások halaszthatatlan szükségességéről, aminek a gyökerei, ez később derült ki, még 1919-re nyúltak vissza. Már akkor meg akarták szüntetni az Eöt-

vös Collegiumot, mint az elitizmus túrhetetlen megnyilatkozását, de akkor Balázs Béla, aki szintén kollégista volt, addig járt Lukács György népbiztos nyakára, hogy meg tudta menteni a kollégiumot, aztán vége lett a Tanácsköztársaságnak, és a kollégium megmaradt. Kísérteties, végignéztem a történetét, és írtam is róla, hogy a két háború között az ún. hivatalos politikai jobboldal szinte szó szerint ugyanazokkal az érvekkel támadta a sajtóban az Eötvös Collegium túrhetetlenül baloldali liberális defetista, dekadens szellemét, mint 1947-től kezdve a baloldali sajtó rohamosztagai. Össze lehet vetni a szövegeket. Ebben a vezérszólamot egyébként kívülről Lakatos Imre képviselte, aki nem tudom, hogyan, egy időben beköltözött az Eötvös Collegiumba, ott lakott Lutteréknál, hiszen az igazgató mindig bent lakott a kollégiumban. Fodor Bandi barátom megfigyelte, véletlenül látta, hogy a *Szabad Nép*ben megjelenő, vértől csöpögő mondatokat az ideológiai kérdésekben, ott írja a könyvtárban, például a VÁLASZ A LEJTŐN című írást, ami nincs aláírva. Jellemző, hogy a legvadabb cikkek aláírás nélkül kerültek publikálásra.

Az ideológiai vita az úgynevezett szerda estéken is megjelent a kollégiumban. Ezekre a szerda estékre mindig behívtak valamilyen szellemi vagy politikai előkelőséget. Emlékszem például Lukács Györgyre, aki tartott egy előadást, és utána fel lehetett szólalni, és vita alakult ki. Járt bent, hogy a Györgyöknél maradjak, Rónay György is. Révai József szerda estje azért volt érdekes, mert előre mondták, hogy ha jön a Révai, utána nem lesz vita, hanem tart egy előadást, utána az igazgatói irodában és lakásban elidőz még egy darabig, jöjjenek le a kollégisták, és ott nyugodtan lehet vele beszélgetni. Le is mentünk, de nem lehetett a közelébe férközni, mert nagydarab, kigyúrt ismeretlen emberek körülvettek, jóformán nem is láttuk, eltűnt egy fotelban. Ezekre az estekre lehetett már látni a változást. Amikor Rónay bent volt szerda estén, akik felszóltak, azok már ilyen tetemre hívó hangon vitatkoztak vele, az új idők új szellemének szócsöveként. Aztán a kollégium párttag növendékei elkezdtek olyan vitákat rendezni, amelyeket kritikának, önkritikának neveztek, és hogy példát mutassanak, önmagukat és egymást kezdték kibelezni, hogy ezzel kibelezésre bátorítsák fel azokat is, akik nem tartoznak közéjük. Nagyon kínos és kellemetlen esték voltak. Ha lehetett, akkor igyekeztem ezeken nem részt venni. Nem csak én, mások is így gondolkodtak: egyszerűen eltűnt az ember a kollégiumból.

Voltak olyan rendezvények is, amelyeket költői estnek lehet nevezni. Ennek előtörténetéhez azt kell elmondanom, hogy a kollégium tagságának túlnyomó többsége szaktudományos karriert képzelt el magának, egyetemi tanárságot, az akadémikusság betetőzésével. Akik az irodalomhoz kötődtek, akár olyanformán, mint én, vagy mint Fodor Bandi barátom, Lator László és Szász Imre, tehát az írók, irodalmárok mindig kisebbségben voltak. Viszont az irodalom mégis fontos lett, hiszen ez lett a művészetpolitikának egyik központi területe, edzőtábora és aztán később kivégzőhelye. Ezért találták ki azt, hogy a kollégiumban élő költőknek is kell estet rendezni, azonban ez ne ünnepi hangulatú irodalmi est legyen, hanem a költők olvassanak fel verseikből, majd utána a kollégium tagsága vitassa meg azt, amit hallott. Ezek az estek is átfordultak nyers politikai vitába. Kiosztották előre a szerepeket, hogy minden költőnek legyen egy védője és egy ügyésze. Ez a szóhasználat, mai füllel hallgatva, rettenetes, akkor természetes volt. Nehéz a múltat a maga igazi realitásában újból átélni, mert ami ma abszurdnak tűnik, az akkor természetes volt. S ezt nem lehet visszaállítani, ezt a történések sem képesek visszaállítani. Az egyik költői esten Fodor Bandi olvasott fel verseket, Szász Imre volt a védője, és azt hiszem, Frankl-Falus volt az ügyész. Lator

László verseinek, már azon az alapon is, hogy barátok vagyunk, és Makóról jöttünk, én voltam a védője, és többen, azt hiszem, Miklós Pál* is, de erre nem veszek mérget, bírálták. Mindez már olyan dermesztő volt, az ember tudta, hogy mi következik. Nem is elégitették ki a költői estek a szervezőket, mert ezekben a vitákban alulmaradtak. Emlékszem arra, hogy a Fodor verseiről Falus nagy hangon megjegyezte, hogy kispolgári idilleket ír, Balaton menti nyári verseket. Mire Szász azt mondta, vagy talán Benyhe János, hogy miért, ki nem nyaral kispolgári módon. Ilyen örültségek voltak, nem emlékszem pontosan a részletekre, csak a hangulatára emlékszem és a helyzetre. Annyira elhatalmasodott már ez a különös voluntarizmus, amely az idealizmus és a lelkesedés maszkjában a nyers hatalmi cinizmust jelentette, hogy már a kollégiumban sem nagyon mertünk egymással beszélni, kimentünk a Gellérthegyre.

K. Á. *Mennyire hatolt be a személyes kapcsolatokba ez a légkör?*

D. M. Teljes mértékben behatolt, sőt megtörtént a kettéválás. Mindenki tudta a másiktól, hogy hova tartozik, vagy hova van elkötelezve. Az ember a barátaival együtt, akik hasonlóképpen gondolkodtak, mint ő, már a kollégiumon belül is, egy kis túlzással azt mondhatom, katakombaéletre kényszerült. Rendszerint a kollégiumon kívül találkoztunk, beszélgettünk hosszan: mi Latorral, Fodorral, Sárosi Bálinttal és Benyhe Jánossal, akivel ott kötöttem életre szóló barátságot. A Gellérthegyre mentünk ki. Erről Fodor írt is egy szép verset. Éreztük, hogy a kollégium napjai meg vannak számlálva, ami aztán be is következett. Így telt el a 48-49-es tanév.

K. Á. *Tanulni ennek ellenére lehetett?*

D. M. Igen, teljes erőbedobással. Mit jelentett a nyomás, amit a kollégium légköre gyakorolt az emberre? Mondok egy személyes példát, ami már összefügg az úgynevezett tananyaggal. A magyarórák a magyar szemináriumon Király vezetésével úgy történtek, hogy mindenki kapott az év elején egy témát, hogy arról írjon egy dolgozatot, amit aztán a következő alkalommal vagy amikor rá kerül a sor, felolvas, és azt közösen megvitatjuk. Én Kölcsey és Berzsenyi esztétikai vitáját kaptam, és túlzás nélkül mondhatom, hogy a felkészülést a kollégium könyvtára lehetővé is tette. Legalább annyit dolgoztam, olvastam, céduláztam ezen a témán, mint egy nagydoktori értekezésem. Ezt állítom. Mindent meg akartam ismerni, annak ellenére, hogy akkor még nem olvastam Eliotnak azt a megállapítását, hogy egy kritikusnak kötelessége mindent figyelembe venni, ami egy mű vagy egy helyzet teljesebb megértéséhez szükséges. Ezt természetesen éreztem, ösztönösen tudtam, tehát Berzeviczy könyveitől, gazdasági munkáktól, történeti munkáktól kezdve mindig mindent elolvastam, ami hozzáférhető volt. Végül arra a konklúzióra jutottam, szabadon Németh László Berzsenyi-könyve után, hogy bizonyosan Kölcsey volt annak az időszaknak a legprogresszívabb gondolkodója, de a nagy költője, az Berzsenyi volt. Akkoriban már napvilágot látott a MARXIZMUS, NÉPIESSÉG, MAGYARSÁG című Révai-tanulmánykötet, melynek Kölcsey-képe szentírás volt. Király, aki különben is utált engem az első pillanattól kezdve a felvételi vizsgám miatt, egyrészt egy neofita buzgalomával, másrészt olyan elkötelezettségekkel, amelyekről akkor természetesen nem tudhattunk, élesen és rendkívüli módon levágta a dolgozatomat, elismerve, hogy amit lehetett, megnéztem, és nem aaptalanul jutottam erre az elfogadhatatlan következtetésre. Hogy ez mennyire felzaklatta őt, talán nem is az én személyem és az én írásom, hanem a lehetséges hatása, azt Halász Elődtől

* A KOLLÉGIUM címmel kiadott naplójában (Magvető, 1991) Fodor András azt írja, hogy Lator László verseinek „ügyésze” a költői esten Kozma Géza volt. – *A szerk.*

tudtam meg, akivel még Szegeden összebarátkoztunk a rangkülönbségünk ellenére, s aki néhány héttel később fenn járván Pesten megkeresett engem, és megkérdezte, hogy milyen dolgozatot írtam a Király-semináriumba, mert Debrecenben a párttag egyetemi oktatóknak volt egy politikai konferenciájuk, ahol Király felszólalt, és annak demonstrálására, hogy milyen elfajzott szellem uralkodik az Eötvös Collegiumban, ami miatt feltétlenül át kell alakítani, példaként hosszú passzusokat olvasott fel az én dolgozatomból. Szinte hihetetlen.

Most ugrom egyet az időben. Azt hiszem, 1959-ben volt, hogy írtam a kiadó megbízásából Török Gyula PORBAN című regényéhez egy tizennégy gépelt oldalas előszót, esszét, amit elküldtek Királynak, aki egy tizenhét oldalas lektori jelentésben ízekre szedte. Olyan okok miatt egyébként, hogy én lelki arisztokratának nevezem Török Gyulát, ami tulajdonképpen vendégszöveg volt, de a forrás megjelölésével, mert ez Krúdytól és Adytól ered. Király azzal fejezte be, hogy a szerző még komoly dolgokra, teljesítményekre is képes volna, ha egyszer meg tudna szabadulni téves nézeteitől, de erre nincs remény. Természetesen a kiadó nem jelentette meg ezt a tanulmányomat. Később megjelent máshol. Nagyon rossz viszonyba kerültem Királlyal, anélkül, hogy hepciáskodtam vagy kötekedtem volna vele. Ezért mondtam az elején, hogy a kezdet kicsit sorsszerű volt. Annyira, hogy amikor viszont szakvizsgázni kellett az egyetemen, megint Királyhoz kerültem, ő töltötte be a tanszéket is. Bementem hozzá. Egyébként Arany László költészetéről írtam a szakdolgozatomat. Azt mondta: – Elolvastam a dolgozatot, kitűnő, nem is kérdezek semmit, csak egyet: mi lesz veled – mert közben demokratikus alapon tegezett –, mi lesz veled, számat vetettél-e azzal, hogy mi lesz a sorod? – Kész. Végül azt mondta: – Előre beírtam a kitűnőt.

1949 júniusában kitört a Rajk-per. Nem tudni, miért, összefüggésbe hozták a pert a kollégiummal, mi ezt persze akkor nem tudtuk, de nyilván azért, hogy végleg meg lehessen szüntetni. A harmincas években volt egy lebukás, amelyben Rajk is és Eötvös-kollégisták is benne voltak. Ebből következett a vád, hogy már ekkor betört a kollégiumba a rajkizmus fertőzete. Nagyszerű alibi volt ez, hogy meg kell tisztítani és át kell formálni a kollégiumot, és akik nevelhetetlenek, azokat el kell távolítani. Minderről Keresztury Dezső írt is egy tanulmányt. Keresztury akkor már nem volt kollégiumigazgató, de mégis beszélt Révaival a kollégium érdekében, aki hajthatatlannak mutatkozott. A pártban valahol már eldöntötték a felszámolást. És akkor elindult a folyamat olyképpen, hogy volt egy népgyűlés egyik este, amin én nem voltam jelen, mert gáláns ügyben távoztam, és késő éjjel mentem haza. A szoba előtt, mielőtt még beléptem volna, valamelyik lakótársam mondta, hogy menjek le a könyvtárba, Lator szeretne velem beszélni. Lementem a magyar könyvtárba, ott volt Lator fehéren, és elmondta, hogy ezen a gyűlésen megfosztották kollégiumi tagságától, méghozzá a következőképpen: nagy ideológiai dörgedelmeik hangzottak el. Ezeket nem tudom rekonstruálni, mert nem voltam ott. Az egyiket éppen Pándi tartotta, hivatkozva erre a költői estre is, hogy milyen misztikus, pesszimista légkör jellemez egyeseket. Ne kerteljünk: Latort. S akkor tüstént megszavaztatták a kollégium tagságát, Latort kizárták, és hogyha jól emlékszem, kizárták még Lipták gólyát is, a fizikust, őt azzal az ürüggyel, hogy nem áthatja bent tartani magánál Szentkuthy Miklósnak valamelyik könyvét, amit egyébként Szentkuthytól kapott, mert a tanára volt, és beleírt egy meleg dedikációt, és ezt valaki megtalálta nála; ez elég volt ahhoz, hogy kizárják. Másnap lementem Lutterhoz az igazgatói irodába, ahol azt mondtam: – Igazgató úr, nem voltam itt, de tudom, hogy Lator Lászlót kizárták, és amellet, hogy pesszimista verseket ír, a vádpontok között felmerült az is, hogy magányos, zárkózott, és egyetlen barátja van, de az is a Domo-

kos, aki én vagyok. Ha ez kizáró ok, akkor úgy gondolom, hogy az én tagságom is indokolhatatlanná vált, úgyhogy tisztelettel lemondok a tagságomról. – Igen, nagyon helyesen gondolja – mondta Lutter, és ezzel a dolog el volt intézve. De mégsem volt elintézve. Néhány nap múlva szóltak nekem, hogy menjek le az igazgatói irodába. Lutter nagyon idegesen azt mondta, akit egyébként Szegedről ismertem, mert lejáró tanár volt ott, és ő is ismert engem: – Kérem, nem volt helyes, hogy így suba alatt intéztük el az ön kollégiumi tagságát. – Erre én: – Véletlenül sem akarok kötekedni, de úgy gondolom, bár lehet, hogy tévedek, ha valamit az ember egy igazgatói irodában bejelentett, akkor az nem suba alatt történt. – Ő még jobban zavarba jött, és azt mondta: – Ez nem az én véleményem. Én csak közlő fél vagyok. – Mint amikor a film megáll. Álltunk némán. Mondom: – Most mi a teendő? – Nem tettem hozzá, hogy Lenin után szabadon, de hát mégis... Lutter pedig azt válaszolta: – A kollégiumi tagság nyilvánossága elé kell vinni az ügyet. – Akkor megértettem, hogy nyilvános autodaféra van szükség. Akkor már az elítéltek nyugalmával: – Kérem szépen, mikor legyen? Tessék megmondani. Állok elébe. – Várjunk csak. Jövő szerda megfelel? – kérdi ő. – Megfelel! – vágtam rá. S akkor megtörtént. Azon a napon egy csomó embert kizártak. Vekerdy Jósát, Benyhét, Németh G. Bélát. Hankiss Elemért később. Néhány indoklásra emlékszem. Az enyéimre is, hogy én freudista vagyok. Még hozzá azért, mert egyszer az ebédlőben, mikor szólt a rádióból a zene – egy akkoriban divatos slágert játszottak, aminek a szövege valahogyan így szólt: van egy szerelmespár, akik elmennek az erdőbe, a nagy boldogság révületében meg sem állnak a csillagokig, elmennek a Tejútra is, és ott meghívják a Hüvelyk Matyit ebédre – akkor ezt a szöveget fejtettem meg freudista alapon, hogy mit is jelent ez. Ez volt a vádpont. Németh G. Bélát azzal zárták ki a kollégiumból, hogy nem tudta levetkőzni a kispolgári életmódját, mert jellemző rá, hogy folyton meghívót kap a Guller tánciskolából. A Guller tánciskola ott volt a Bertalannál a Bartók Béla úton. Az idősebb kollégisták csinálták azt a tréfát, hogy bementek a Guller tánciskolába, és ott az adminisztráción kérték, hogy X-nek, Y-nak küldjenek meghívót. Mindezt azért, hogy a postát kirakhassák az előtérbe, és azt kérdezhesék, csak a vicc kedvéért: – Mi van, gólya, tánciskolába jársz? – Pontosan az történt, ami le van írva Kunderának a TRÉFÁ-jában. Szóval félelmetes. Benyhénél az volt az indok, hogy a Rajk-per közvetítésekor elcsavarta a rádiót, mert operaáriákat akart hallgatni. Szóval elképesztő, és akkor nem tudom még hány embert zártak ki. Majd amikor mindez lezajlott, Falus azt mondta, hogy ha már ilyen sokáig fenn maradtunk, akkor zárjunk ki mindenkit. S akkor sorban kizárták az embereket. Én azt kértem, amíg helyet találok a városban, addig maradhassak. Semmi akadály. Nagylelkű volt. Ez volt a kollégium.

K. Á. *Ezen a nyilvános autodafén a szerepek annyira ki voltak osztva előre, hogy annak hangoztatni sem tudott adni, hogy már előre bejelentette: önként lemond a kollégiumi tagságáról?*

D. M. Mi értelme lett volna mondani, hogy én már lemondtam. Nem volt fontos. Az volt abban a pillanatban fontos, hogy el tudjam végezni az egyetemem. Mert féltő volt, hogy az ügy tovább hullámszik. Arról, hogy a Rajk-perrel összekapcsolták a kollégium végnapjait, véletlenül szereztünk tudomást. A második emeleti társalgóban, ahol volt egy pingpongasztal is, csörgött a telefon. Felvettem, és egy nagyon határozott, goromba hang azt mondta, hogy Lutter Tiborral kíván beszélni. Mondom, ez nem az ő irodája. – Keresse meg! – hangzott a válasz. Elmentem, de nem volt az irodában, nem lehetett megtalálni, később azt mondták, hogy ő volt az angol tolmács a Rajk-perben. Visszamentem, és mondtam, hogy nincs a kollégiumban. Erre elkezdett velem ordítani az ismeretlen hang, hogy mit képzelnek maguk, mit képzel az Eötvös Collegium,

ne labdázzanak, hogy ő a Külügyminisztériumból beszél. Még a nevemet sem kérdezte meg. Nézze, akkor már az ember, ha másból nem, a kortárs irodalom elborulásából és elhantolásából is tudhatta, hogy annak, amit később Nemes Nagy Ágnes a hároméves irodalomnak nevezett, annak vége, de nem csak az irodalomnak van vége, mindennek vége van. Fordult egyet a kerék, és itt a diktatúra. Nem volt ez olyan meglepő, mert miközben az ember azt is remélhette egy ideig, hogy egy új Magyarország épül fel, kezdettől fogva, tudni kellett, mert tapasztalta mindenki, hogy mit jelent a Vörös Hadsereg által, az ő szuronyaik hegyén elhozott lehetőség, a rengeteg borzalmat országszerte. Nagyon ambivalens időszak volt. Ami az én akkori gondolkodásomat illeti: Szegeden Bibó Istvánt is hallgattam, sőt kétszer kollokváltam is nála, benne van az indexemben, az ő előadásait hallgatva, illetve ami az ő munkásságából a *Válaszban* megjelent olvasva, az ő helyzetmegítélésével tisztában voltam. Azonkívül, mivel a kollégium irodalmár kisebbségéhez tartoztam, akik a *Magyarok* és főleg a *Válasz* felé próbáltak tájékozódni, személyes kapcsolatba kerültem a *Válasz* körével, elsősorban Sárközi Mártával, tehát sokfelől értesülhettem arról, hogy beborul véglegesen az ég. Ez nem volt nagyon meglepő, inkább az volt a kérdés, hogyan éli át vagy túl az ember ezeket az időket, amelyeknek a végét nem lehetett látni. Valahogyan nem is tudtam elképzelni, ügyetlenül is éreztem volna magamat ahhoz, hogy alakoskodással éljem túl.

K. Á. *Hogyan tudta befejezni az egyetemet? Nem nyúltak maga után?*

D. M. Nem. A többiek után sem nyúltak. Azok a tanárok a kollégiumból, akiket sokra tartottam, elsősorban Fülep úr vagy Gyergyai bácsi, megerősítettek véleményemben. Láttam, hogy mindenkit elsöpör a diktatúra, nem válogat. Bár Fülep abból a szempontból nehéz eset volt, hogy ez a hatalmas látókörű ember napi dolgokban rendkívül kicsinyesnek mutatkozott. Talán groteszk, de elmondom. Egyszer panaszkodott, hogy nem kap jó vöröshagymát. Ez akkor 1947–48–49-ben mindennapi probléma volt, és én lelkesen mondtam neki, hogy professzor úr, hát én makói vagyok, én szerzek, írok a szüleimnek, majd küldenek. Írtam is. Igen ám, de abban a pillanatban életbe léptettek egy vesztégzárát, vagyis a spekuláció letörése érdekében nem engedtek ki a megyéből hagymát, postán pláne nem. Nem voltam képes megmagyarázni Fülep úrnak, hogy mi történt. – Maga is híres alak, hogy mindenfélét ígér, és nem tartja meg! – Hiába magyaráztam, nem értette. Odáig fajult a dolog, hogy elkezdtem bujdoskolni Fülep elől, egy ideig nem jártam a szemináriumára sem. Sőt egyszer a 7-es buszon észrevettem, hogy ott van, és a robogó buszról leugrottam, hogy ne kelljen újra hallgatni a szemrehányásokat, ki is ficamodott a bokám. Mindegy, azért nem lettem teljesen kegyvesztett Fülepnél a hagymaügy ellenére sem, mert amikor kizártak a kollégiumból, én segédkeztem Füleppel, akinek akkor szintén ki kellett költöznie az épületből. Akkor már őrséget állítottak a kollégium belső ajtajához, nehogy a kizártak bemenjenek és felrobbantsák. Megállítottak. Füleppel együtt akartam bemenni, aki irtózatossá haragra gerjedt, és azt mondta a diáknak, aki ott állt az ajtóban: – Vegye tudomásul, hogy Domokos még akkor is itt lesz, amikor már maguk rég a szemétdombon lesznek! – és becsörtetett velem.

Kedves tanárom volt még, bár nem tanított, Szauder, Rákosi Zoltán, aki Orbán Ottó nagybátyja volt, és annak idején a Sztehlo-intézetben, a Gaudiopolisban tanított, ahol az elhagyott gyerekeket szedték össze. Nagyon furcsa, tragikus sorsú ember volt, akinek a tragikuma tragikomikus formák között jelentkezett. Elmondanék egy történetet vele kapcsolatban is. Rákosi Zoltán kedvelt engem, éppen az irodalom és Jékely barátsága miatt, mert ő is jó viszonyban volt Jékelyvel. Egy alkalommal, mikor még

kollégista voltam, meghívott magukhoz vacsorára. Agglegény volt, az édesanyjával élt együtt, a Köröndön laktak a Kodály-házban. Nagyon szép idő volt, gyalog átsétáltunk a városon, és mentünk az Andrassy úton. Rákosi Zoli elkezdte magyarázni, hogy most volt színházban, és látta Pogogyinnak A KREML TORONYÓRÁJA című darabját. Ordítva mondta a történetet, hogy kicsoda baromság ez a színdarab, egy egész felvonás azzal telik, hogy várják ezt a tömeggyilkost, ezt a véres kezű zsarnokot, Sztálint. Odaértünk pontosan az Andrassy út 60. elé. Én se eleven, se holt nem voltam. Megállt: – Mi az, félsz? Nem szégyelled magad? – ordította tovább. A kapu előtt álló rendőrök végül nem avatkoztak be, mert ők őrségen álltak, valahogyan túljutottunk az épületen. Hazaértünk a Köröndre, felmentünk. Rákosi Zolinak az édesanyja a MÁV-kórházban volt főápoló. Kérdezte tőle: – Mi újság, édesanyám? – A néni elkezdte mondani – nagyon kedves ember volt –, hogy volt egy gyűlés, akkor mindenhol röpgyűléseket tartottak, azt nem tudja, hogy mi volt a téma, de ő is felszólalt. Erre Rákosi Zoli lecsapta a kést, a villát, és elkezdett kiabálni: – Mama, ezerszer megmondtam már, hogy tartsa a száját, ebben az országban a falnak is füle van. – Rettenetesen leteremtette. Nem akarom elmondani az élettörténetét, de jellemző, hogy ilyen tanárjaink voltak a kollégiumban, akikhez bármikor oda lehetett menni tanácsot kérni. Ha nekem valamilyen klasszika-filológiai kérdésem lett volna, akkor nyugodtan odamehettem volna Szabó Árpádhoz, aki szintén tanított.

Nagy nevek tanítottak az Eötvös Collegiumban: Hadrovics László, Gáldi László, Pais tanár úr. Róla is elmondanék egy történetet. Én Deme Lászlóhoz jártam nyelvészetre, mert megosztották a társaságot, az egyik évfolyammal Deme foglalkozott, a másikkal Pais Dezső. Tőle mindenki félt, a szőröző stílusától, pontosabban nem a stílusától, hanem attól a rettenetes szokásától, hogy ha valaki elment hozzá vizsgázni, káderlapot fektetett fel róla: X. Y.-tól ezt meg ezt kérdeztem, aki ezt tudta, azt nem tudta. Ha a következő alkalommal ment vizsgázni, egészen más anyagból, akkor előszedte ezeket a lapokat, és újra rákérdezett. Paisnak ugyanis az volt a filozófiája, hogy a nyelvészet evidens tudomány, csak józan paraszti ész kell hozzá. Ebben a nézetben senki sem osztózott, és miközben ezekre az evidenciákra rá akarta vezetni a filoszokat, rendszerint kiderült, hogy azok a nyelvészet alapfogalmaival sincsenek tisztában, egyre jobban begabalyodtak. Hogy ezt kivédjék, a kollégiumban azt csinálták, hogy mondvacsinált etimológiákat adtak elő Paisnak, aki lelkiismeretesen utána is nézett. Hetekig nyomozott egy-egy kitalált szófejtésén, aztán bejött, és röviden azt mondta, marhaság. Emlékszem arra, hogy Nagy Géza, aki francia szakos volt, Paisnak azt mondta: – Professzor úr, rájöttem, hogy a *kaffan* szó onnan ered, hogy dobtam egy kenyérrhéjat a Tomasz úr kutyájának, a kutya alsó állkapcsa odacsapódott a felső állkapcsához, és kaffogó hangot adott ki. – Megnézem – mondta Pais. Három hét múlva jött, hogy mondja: marhaság. Emlékszem Bruckner János ugratására is, ő később egy nyugati egyetem főkönyvtárosa lett. Pais, mint a *Nyelvőr* szerkesztője, nagyon büszke volt arra, hogy a lapban nincs sajtóhiba, mutatta a korrektúrárt Brucknernek, aki óvatlanul észrevett valamit: – Mit néz, mit néz? – Bruckner, kínjában, hogy mégis mondjon valamit, azt mondta: – Professzor úr, mintha ebben a szóban az „a” betű kisebb volna, mint a mellette levő betű. – Mutassa, mutassa – feltolta a szemüvegét: – Mond valamit, csak nem az „a” betű kisebb, hanem a mellette levő nagyobb. – Volt neki egy szemináriuma bent a kollégiumban, amire én is jártam. A jelentésváltozásokról volt szó, hogy a királyné, királynő valamikor egyet jelentett, aztán kettévált a jelentése, mint a szakácsné, szakácsnő, és ez borzasztó hosszú okadatolással volt levezetve. Nem lehetett ezt megta-

nulni. Bevágtam az összes adatokkal, és ezt elfűjtam ott a kollégiumban. Amikor aztán később nála szakvizsgáztam, akkor előkerült az általa vezetett hírhedt káderlap (azt mondták a rossz nyelvek, hogy kétládányi van belőle ott, ahol Pais lakik), és arról megállapította: – Érdekes, ezt milyen jól tudta tavaly, most semmit sem tud. – A magyar humán tudományos élet kiváló képviselői tanítottak a kollégiumban, és bárkihez oda lehetett menni tanácsot kérni.

K. Á. *A diákokkal is egy életre szóló kapcsolata alakult ki.*

D. M. Életre szóló barátságokat szereztem. Réz Palit ott ismertem meg. Az elsők között zárták ki a kollégiumból. Még nem is indult el az új évad, nyáron kizárták Palit. Réz, Benyhe, Lator, akit korábbról ismertem, Sárosi Bálint, Fodor András, Szász Imre.

Azt mondhatom, hogy alig másfél évet töltöttem a kollégiumban, de amit a kollégiumtól kaptam igényességben, abban, hogy az ember megszerezze azt a tudást, amire azért is vágyik, mert odament, az egy életre kisugárzó, eleven üzenet maradt számomra. Egyszer már idéztem a baconi mondást, hogy az ember annyit ér, amennyit tud, bár a világ ebben biztosan nem osztozik velem, én ezt változatlanul hiszem és vallom. És még valamit: ezt nem lehet intellektuális becsületesség nélkül művelni. Tévedni lehet, mert senki sem tévedhetetlen, de önmagától manipulálni valamilyen célszerű kíváncságot érdekében azt, amit felismert, azt nem lehet, azt nem szabad. Az irodalomra fordítva én máig vallom annak az igazságát, amit Tóth Árpád egy versben úgy fejezett ki, hogy ez a lélek fényűzése; de ha már ebben hiszek, akkor ebbe nem szabad behazudni. Az irodalom tulajdonképpen nem tartozik a lét elemi feltételei közé. Lehet, hogy kenyérért, szabadságért kénytelen az ember hazudni, megalkudni, nagyon sok, az irodalomnál fontosabb és alapvetőbb dolog van az életben és a történelemben, ahol meg lehet hajolni. Ebben nem. Mert erre nem kényszerít rendőr. S mégis azt tapasztaltam, negyven évet végigdolgoztam az ország legnagyobb irodalmi kiadójában, hogy milyen sok mocskok kenődött ehhez a szférához azok által, akik ebben éltek. Ettől ösztönösen óvakodtam mindig, de az Eötvös Collegium iskolája ebben tudatosan meg is erősített. Ne fogadj el semmit, kételkedj mindenben, de amiben kételkedsz, arról tudjál meg mindent. Utána van jogod véleményt formálni, bár tévedhetsz is. Ez sem zárja ki a tévedés lehetőségét, de mindent tudnod kell. Alapjaiban egy l'art pour l'art szférája az emberi világnak, amit meg kellene őrizni tisztán. Szabó Lőrinc azt mondta, hogy legalább a homlokodtól felfelé tisztá. Nyilvánvaló, hogy erre az intellektuális szférára célozt. Nem kétséges. Ismerve őt és költői világát, ez így is van, mert amit az ember ebben a szép fényűzésben elkövet, az bűncselekmény, az jóvátehetetlen, az irreverzibilis. Ettől óvakodni kell. A jóhiszemű tévedés, az más. Ha valakinek az irodalom nyitotta ki az agyát, amit én elmondhatok magamról, és olyan iskolát járt, mint az Eötvös Collegium, akkor annak nem szabad megtenni, nincs felmentés. Ezt biztosan tudtam már akkor is, amikor még semmit sem tudtam. Erre tanítottak mindig a nagyok, Arany, akárki, de a kicsik is. Nincs kicsi. Osvát Ernő azt mondta, hogy ami tökéletes, annak nincsenek méretei. Ha én olvasok egy Nadányi Zoltán-verset, az megragad engem, betölt, hogy egy spanyol filozófussal szóljak, amikor a vers végére érek, úgy érzem, mintha egy másik létből merülnék fel. Akkor nem jut eszembe, hogy Petőfi nagyobb. Az esztétikai élmény attól teljes, akitől kapom. Nem akarok erről most magának hosszan prédikálni, csak azt szeretném megértetni, hogy ha valamit sikerült minden mocskon keresztül talán megőrizni, és most már nem csak az Eötvös Collegiumról beszélek, akkor ehhez a kollégiumtól életre szóló szellemi támaszt kaptam.

K. Á. *Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.*